

16. Документы к истории русской и украинской эмиграции в Чехословацкой республике (1918–1939) / З. Сладек, Л. Белошевская и коллектив авторов. Прага: Славянский ин-т АН ЧР, 1998. 343 с.

17. Соколова В. А. Русские ученые-слависты в Чехословакии между двумя мировыми войнами: 1920–1945 гг.: Био-библиографические материалы к истории русской филологии в эмиграции // Новые российские гуманитарные исследования. 2009. № 4.

18. Зленко Г., Мисечко А. Два семестри Дмитра Чижевського // Кур'єр Кривбасу. 1995. № 36. С. 21–22.

19. Левченко В. В. Пріоритетні напрями наукових досліджень Г. В. Флоровського в «одеський» період життя: філософія, психологія, бібліографія, фізіологія // Бібліотечний Меркурій. 2022. Вип. 2 (28). С. 21–59.

20. ДАОО. Ф. 45. Оп. 5. Спр. 14570. 29 арк.

УКРАЇНСЬКИЙ ЦИВІЛЬНИЙ МІЛІТАРИЗМ У СПЕКТРІ ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ІНВЕРСІЙ

Меліхова Ю. А.,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

*«Час, який я проживаю – який ми проживаємо, – ще не укладається ні в які структури... Це – час нотаток»
О. Сливинський*

Поняття цивільного мілітаризму так чи інакше пов'язується з осмисленням мілітарної ідентичності та мілітарної культури (А. Вагтс, Й. Гезинга, В. Меснер, Е. Ользацька, та ін.). Здебільшого в сучасних умовах українських соціально-політичних процесів такий науковий дискурс фокусується на вивченні нових ідеалів, сенсів і цінностей та уможливує розуміння певних форм і патернів, що виникають під час перебування людини в епіцентрі воєнних подій (Ю. Чуприна, В. Смолянук та ін.). Адже сприйняття воєнної реальності породжує специфічну форму культури – мілітарну, яка імплементується в простір загальної культури через системний вплив на духовне життя суспільства. Тому мілітарна культура не зводиться до поняття «мілітарність», яке стосується війни, але не охоплює всіх її аспектів: біженці, переселенці, сірі зони тощо.

До того ж, мілітарна культура існує й в умовах миру як субкультура, що формується в збройних силах держави (мілітарних колах), але саме її ідеали, цінності, семіотика та семантика під час війни стають визначальними у суспільстві. Таким чином, мілітарний культурний простір стає для людини її власним екзистенційним виміром та варіантом соціалізації й інкультурації. Тобто цей культурний контекст визначає формування ситуативної мілітарної ідентичності. Вона на відміну від стійкої (за Г. Таджфелом і Дж. Тернером) не виховується з дитинства, як, наприклад, у майбутнього офіцера, якому притаманна стійка мілітарна ідентичність, коли за певних умов війна прогнозовано стає способом його життя та навіть, інколи, сенсом [1, с. 39–40]. Звідси, мілітарна ідентичність загалом сприймається як доволі багатовимірне поняття, що розвивається на основі патріотизму, колективізму, а почасти й войовничості та агресивності. І це поле для філософсько-культурологічних досліджень.

Насамперед видається, що в сучасній Україні ситуативна мілітарна ідентичність поступово перетворюється в мілітарно-цивільну, внаслідок взаємодії між цивільним населенням і військовими структурами та безперечного проникнення військових ідеологій і стратегій у буття цивільних людей. На думку Б. Кіммерлінга, саме так зароджується цивільний мілітаризм (як в Ізраїлі), коли воєнні та військові аспекти впливають на цивільне суспільство не тільки через збройні конфлікти чи військові установи, але й через

культурні, соціальні, економічні й політичні процеси, які водночас теж формуються внаслідок цих впливів [7, с. 200].

Такий досвід постійної бойової готовності відомий ще з часів Давнього Риму, коли у разі потреби римські громадяни ставали солдатами, що було осердям тогочасної ідеї громадянства. Це стосувалося значною мірою і Першої та Другої світових воєн, коли війна виходила за межі фронтів і «пронизувала» наскрізь буттєвий простір цивільних територій: загальна мобілізація, економіка «воєнних рейок», пропаганда мілітарних настроїв серед цивільних.

Звісно, це корелює з питаннями захисту держави, як необхідної умови повноцінного державотворення, особливо в складних воєнних реаліях, але разом з тим, важко не помітити, що цивільний мілітаризм возвеличує роль саме силового фактору в суспільних процесах стабілізації, єднання та розвитку. Тобто, з одного боку, домінування в бутті цивільної спільноти військових та воєнних наративів сприяє соціальній адаптації під час війни, а з іншого – чи можемо ми спрогнозувати їх наслідки у майбутньому? Переконані, що нам ще доведеться замислитися над тим, як цивільне суспільство інтегрує елементи військового світогляду і як це позначається на повсякденному житті людей.

Як уже наголошувалося, в умовах цивільного мілітаризму цивільні особи та інститути все більше залучаються до військових практик, виконуючи функції, пов'язані з безпекою та обороною. Це охоплює як фізичні аспекти (участь у військових навчаннях, військові тренування для цивільних тощо), так й ідеологічні, коли мілітаристські цінності стають частиною повсякденного життя. Тому цивільному мілітаризму властива й певна риторика, яку активно використовують медіа та соціальні мережі задля створення більш ефективних стратегій пропаганди, спрямованих на формування образу захисника-героя, коли армія й військові стають символами доби.

Однак є й зворотний бік такої пропаганди. Наприклад, у випадку використання владою мілітаристських наративів для легітимації своєї політики. Тоді пропагандистські стратегії продукують образ ворога або постійної загрози, що вимагає мобілізації всіх ресурсів суспільства та може призвести до внутрішніх репресій та зовнішньої агресії (на прикладі РФ).

Зокрема це супроводжується системною мілітаризацією загальної освіти шляхом начебто «військово-патріотичного виховання». Так з 2014 року на тимчасово окупованих РФ територіях Донецької та Луганської областей відбувається формування в українських дітей так званої «донбаської» ідентичності через створення образу «Донбасу – Вітчизни», яка «виборює свою свободу» за допомогою «братнього російського народу» [3, с. 55]. Така тотальна мілітаризація освіти є порушенням норм Конвенції ООН про права дитини та інших норм міжнародного гуманітарного права [2, с. 781], утім вона властива цивільному мілітаризму. Тобто характеристиками цивільного мілітаризму з одного боку можуть стати патріотизм, героїзм (як військових, так і цивільних), загострене відчуття справедливості, чесність, безкорисливість, жертвність, а з іншого – агресивність, ворожість, дегуманізація, крайні форми насильства [1, с. 42].

Привертає увагу й роль цивільного мілітаризму в економічних процесах. Якщо значні державні кошти йдуть на підтримку армії та військових технологій, це, як правило, створює певні економічні інтереси, що підтримують ідеї мілітаризму на рівні державної політики. У деяких випадках бюджети можуть ставати основними джерелами економічного розвитку, що теж посилює значущість військових інститутів у цивільному суспільстві.

Цивільний мілітаризм продукує й власну семантику. З 24 лютого 2022 року війна стала трендом майже у всіх сферах життя українців. Це особливо простежується в новітньому мистецтві, яке заслуговує на увагу з точки зору пропаганди, оскільки має актуальний «затребуваний» сюжет, але часом не позбавлене «...художніх промахів односторонніх хайпових речей» при очевидній відсутності справжньої духовної цінності [6]. Утім, слід визнати, що в умовах війни про якість мистецьких творів доводиться говорити

винятково в контексті їх змістовності, коли форма залишається невизначеною на тлі загальної жанрової дифузії, адже «... інколи книжка, написана поганою мовою в поганому стилі, значно краща за шикарну роботу іменитого автора. Бо в ній – фіксація чистих, нестримних переживань» [6]. Ці чисті переживання й справді нестримні, адже вони – реакція на жорстокі випробування й трагедії воєнних реалій; їх довготривалість і невимовну втому від цього; тяжкий досвід окупації чи деокупації; соматичні та психологічні травми тощо. Тому, на думку О. Сливинського, мистецтво лише надає форми невідворотному, якщо раніше воно мало «... розширити межі існування, випробувати можливості, бути лабораторією буття, прописувати різні сценарії, щоб ми могли уникнути бодай найгірших із них». Зараз воно відтворює горе, яке «... позбавлене форми, викликає лише незручність, збентеження, розгубленість, зніченість. Воно стоїть над душею і мовчить» [5].

Однією з рис цивільного мілітаризму є своєрідна лінгвостилістична воєнна лексика – «мова війни» – проникнення брутальної «окопної» лайки в різні сфери життя. Зрозуміло, що під час інтенсивних воєнних дій у людей часто виникає відчуття мовного безсилля супроти фізичного насильства [4]. Це й породжує потребу «проговорити» травмівний колективний досвід [1, с. 82]. Пояснення просте – за допомогою лайливих слів суспільство переживає глибокий стресс викликаний жахіттями війни. На думку Ю. Андруховича, мова війни, необхідна так само, як мова любові, адже нею люди не тільки проклинають, а й ридають, приголомшені черговими втратами. Відомий письменник схиляється до думки, що не слід стежити за тим, щоб у мові не звучали лайливі слова. Вочевидь, на жаль, доводиться констатувати, що в Україні напівлегалізувались нецензурна лексика, яка активно використовується медіа, соцмережами тощо. І це не може не викликати занепокоєння, адже вірогідно, що мілітарна лексика ще тривалий час буде ознакою нашого життя й після війни у вигляді колективної й трансгенераційної травми.

Отже, цивільний мілітаризм доволі суперечливе явище, яке крім спрямованості на національну безпеку, призводить до зростання авторитарних тенденцій, обмеження прав людини, розвитку насильства та жорстокості в суспільстві. Тому практики цивільного мілітаризму несуть в собі загрози, серед яких такі, як: стирання межі між військовими та цивільними, зростання залежності від військових інститутів, а також ризик нормалізації насильства як методу вирішення конфліктів. Тому цивільний мілітаризм є викликом для демократичних цінностей і може призвести до серйозних соціальних та політичних наслідків.

Осмилення наведеного потребує критичного підходу до мілітаризації та відновлення балансу між цивільним і військовими культурними просторами. Треба бути свідомими того, що в післявоєнному майбутньому українському суспільству доведеться докласти неабияких зусиль для того, щоб сучасний цивільний мілітаризм трансформувався в ідеологію безпеки, а не перманентної війни. Для цього не завадить скористатися ідеями Сунь-цзи з його «Трактату про військове мистецтво», де війна розглядається як один із багатьох видів боротьби, що здійснюються несиловими методами (дипломатичними, політичними тощо). Саме тому найкраща війна – розгромити задуми противника, вмілою політикою зруйнувати плани агресивно налаштованого сусіда та завдяки відповідним заходам у власній державі зробити здійснення цих задумів неможливими.

Безсумнівно, сучасний український цивільний мілітаризм – трагічно-героїчна версія суспільної реальності. І, хоча за своєю глибинною сутністю він є оборонним, а його наративи віддзеркалюють устремління до збереження національної ідентичності й подолання воєнного хаосу, все ж йому притаманні елементи деструктивності та дегуманізації. Важливо, щоб після війни на зміну властивому нині для українського цивільного населення конфліктному світогляду, віродився полілогічний, на основі здатності до осмилення наявності травматичного досвіду, що б сприяло трансформації

воєнної агресії, гніву, ненависті у мирну, життєствердну всеосяжну творчість. Натепер набіякий оптимізм вселяє визнання того, що українцям, попри всі воєнні жахіття, поки що вдається не скотитися в мілітаристичний чад, виживати в цій війні, «повертатися» з неї і ставати для когось «рукою, поданою в нещасті», що і є найважливішою людською рисою, часто не помітною з перспективи мирних часів [5].

Література:

1. Зливков В., Лукомська С. Нариси з історії становлення мілітарної ідентичності українців: монографія. Київ-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 140 с.
2. Лисянський П. Л. Цивільний мілітаризм РФ як загроза виникнення військових конфліктів у країнах Східної Європи. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) Одеса : Фенікс, 2024. С. 780–782. Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/28331>
3. Пашкова О. Мілітаризація молоді як складова російської політики на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. *Гібридна агресія РФ: досвід протидії з боку України* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 листоп. 2021 р.) / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського, Київ, 2022. С. 54–59. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/hibr-agr-rf-22.pdf>
4. Сливинський О. Словник війни. Харків: Vivat. 224 с.
5. Сливинський О. Форма для невідворотного. Колонка поета та перекладача Остапа Сливинського. <https://suspilne.media/culture/416904-forma-dla-nevidvorotnogo-kolonka-poeta-ta-perekladaca-ostapa-slivinskogo/>
6. Трегуб Г. Кількість vs якість. Про сучасну мілітарну культуру. *Український тиждень. Суспільство*. 2019. № 4 (584). URL: <https://tyzhden.ua/kilkist-vsiakist-pro-suchasnu-militarnu-kulturu/> (дата звернення: .2024)
7. Kimmerling B. Patterns of militarism in Israel. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*. 1993. Vol. 34(2). P. 196–223.

ЗНАЧИМІСТЬ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Северин Н.В., Северин В.Д.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,
м. Харків, Україна*

Сьогодні проблема збереження і відбудови пам'яток історії та культури для України є вкрай актуальною у зв'язку з тим, що наша країна перебуває у стані війни з Росією та щодня потерпає від нещадних ракетних обстрілів і бомбардувань, які руйнують міста і села, знищуючи наші культурні пам'ятки, намагаючись стерти нашу історичну пам'ять. Жорстокий і нещадний ворог порушує нашу територіальну цілісність, нищить нашу історію, культуру, нашу ідентичність. У сьогоднішніх реаліях війни українцям необхідно докласти максимум зусиль, щоб зберегти від руйнацій важливі об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО, такі як Свята Софія Київська, Києво-Печерська Лавра, старе місто Львова та інші. З цією метою було вирішено показати підхід до з'ясування питання у столиці, тому на одному з засідань Київради було затверджено міську цільову програму «Охорона та збереження культурної спадщини м. Києва на 2025-2027 роки», де визначено проведення першочергових протиаварійних, реставраційних робіт на об'єктах культурної спадщини м. Києва. До пріоритетного переліку увійшли будівлі, що постраждали від ракетних обстрілів – Будинок учителя, будинок відомого архітектора Альошина, садиба Терещенків тощо. Таке дбайливе